

Caritas CARES

*Chudoba a sociální
vyloučení mladých lidí*

Zpráva o situaci v České republice

září 2017

Co je obsahem této zprávy

Tato zpráva popisuje hlavní výzvy spojené s chudobou a sociálním začleňováním znevýhodněných mladých lidí v České republice a navrhuje zákonodárcům a státním institucím, jak tyto problémy řešit. Tato doporučení vycházejí z analýzy zkušeností Charity Česká republika získaných z praxe, v kontextu s oficiálními daty a dalšími dostupnými informacemi.

O Charitě Česká republika

Charita Česká republika (Charita ČR) poskytuje služby lidem v nouzi nebo v tíživé sociální situaci, osobám se zdravotním postižením, nevyléčitelně nemocným, bezdomovcům, drogově závislým, vězňům, obětem domácího násilí a obchodování s lidmi, lidem postiženým mimořádnými událostmi, jako jsou záplavy či požáry, a také přistěhovalcům a uprchlíkům. Charita ČR pomáhá rodinám, mužům, ženám i dětem bez ohledu na jejich věk, víru nebo zemi původu. Po celé zemi poskytují organizace Charity ČR 822 registrovaných sociálních služeb, 85 zdravotních služeb a 329 služeb jiného druhu. V České republice v roce 2016 Charita ČR evidovala v rámci všech těchto služeb pomoc celkem 135 171 osobám.



Foto: Jindřich Štreit

Pro mladé lidi a rodiny Charita ČR provozuje 40 azylových domů pro rodiče s dětmi v tísní (v roce 2016 službu využilo 1 219 rodin/3 393 uživatelů), 4 domy na půl cesty (78 uživatelů), 69 nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (9 389 uživatelů) a 59 sociálně-aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi (2 444 rodin).

Následující zpráva vychází z dotazníkového šetření provedeného mezi sociálními pracovníky Charity ČR, kteří pracují s mladými lidmi. Data byla sesbírána v dubnu 2017, zúčastnilo se celkem 85 sociálních pracovníků. Některé informace ve zprávě se opírají také o prohlášení odborných kolegií Charity ČR.

Programy Charity ČR zaměřené na rodiny s dětmi:

- Potravinová a materiální pomoc (např. FEAD)
- Rodinné poradenství a mediace
- Přístup k zaměstnání
- Přístup ke vzdělání a profesní přípravě (neformální vzdělání, prevence předčasného ukončení školní docházky, předčasného ukončení studia atd.)
- Komunitní, dobrovolnické a kulturní aktivity

Programy Charity ČR zaměřené na mladé lidi:

- Přístup k zaměstnání
- Komunitní, dobrovolnické a kulturní aktivity
- Domy na půli cesty, nízkoprahová zařízení

Poznámka:

10 % klientely využívající sociální služby poskytované Charitou ČR tvoří rodiny s dětmi.

Aktuální publikace Charity Česká republika:

Výroční zpráva 2016: <http://www.charita.cz/res/archive/023/002585.pdf?seek=1502274144>

Průzkum o finanční situaci rodin s nezaopatřenými dětmi:

<http://www.charita.cz/res/archive/023/002657.pdf?seek=1517396428>

Kontakt pro další organizace a instituce:

Jméno: Iva Kuchyňková

e-mail: iva.kuchynkova@charita.cz

kontaktní tel.: +420 603 280 738

Kontakt pro média:

Jméno: Jan Oulík

e-mail: jan.oulik@charita.cz

kontaktní tel.: +420 603 895 984

Sociální analytička:

Jméno: Martina Veverková

e-mail: martina.veverkova@charita.cz

kontaktní tel.: +420 739 968 624

Klíčové problémy České republiky související s chudobou a sociálním vyloučením mladých lidí¹:

- ❖ **ZADLUŽENOST: Nedostatečná finanční gramotnost a chybějící opatření k prevenci a zmírnění zadluženosti uvrhují mnoho lidí do chudoby.**

Přílišné zatížení domácností, včetně potomků, dluhy brání v přístupu na formální trh práce a posiluje mezigenerační přenos chudoby.

- ❖ **BEZDOMOVECTVÍ: Pro mladé lidi není vytvořena dostatečná záchranná síť pro prevenci bezdomovectví.**

Některé skupiny mladých lidí čelí kumulativním problémům, které je vystavují vyššímu riziku extrémní chudoby, života na ulici nebo v dočasných ubytovacích zařízeních, následně vedou ke špatnému fyzickému i psychickému zdravotnímu stavu, drogové závislosti, diskriminaci atd.

- ❖ **BYDLENÍ: Pro chudé a sociálně vyloučené skupiny je komerční nájemní bydlení finančně nedostupné.**

Pro zajištění dostupného bydlení nejsou v ČR vytvořena účinná opatření. Majitelé nemovitostí mají tendenci vylučovat z přístupu k pronájmu bytů určité znevýhodněné skupiny (např. Romy, rodiče samoživitele atd.)

- ❖ **MLADÍ RODIČE SAMOŽIVITELÉ patří mezi skupiny, které jsou nejvíce ohrožené chudobou a sociálním vyloučením.**

Trh práce nabízí jen velmi omezenou nabídku zkrácených pracovních úvazků a služeb péče o děti je nedostatek. Výživné na děti ze strany druhého rodiče v mnoha případech není řádně placeno, což mnoha rodičům samoživitelům způsobuje vážné finanční problémy.

Mladá populace celkem: 1,7 milionu

Mladí lidé: 16,5 % populace
(průměr EU: 17,4 %)

Osoby, které předčasně ukončily školní docházku: 6,6 %
(průměr EU: 10,7 %)

Nezaměstnanost mládeže: 7,1 %
(průměr EU: 14,7 %)

Mladí lidé ohrožení chudobou: 16,7 %
(průměr EU: 28,1 %)

Zdroj : Eurostat; Mladí lidé, Nezaměstnanost a Osoby, které předčasně ukončily školní docházku: 2016; Ohrožení chudobou: 2013. Nejaktuálnější dostupné informace (navštíveno 18. 5. 2017).

Doporučení vhodné strategie:

1. **Zavést opatření umožňující zvládat zadlužení s ohledem na chudobu a přístup na trh práce:** Chránit mladé lidi před tím, aby začínali svůj dospělý život zadlužení a demotivovaní k hledání řádného zaměstnání.
2. **Zajistit plnou ochranu dětí a nezletilých před vznikem zadlužení a před exekucí.**
3. **Zabránit demotivaci mladých lidí k ekonomické aktivitě způsobené institutem společně posuzovaných osob při výpočtu dávek hmotné nouze**
4. **Vytvořit efektivní politiku, která zajistí přístup k dostupnému bydlení pro všechny:** Sociální bydlení a další opatření, jako je větší kontrola trhu s nájemním bydlením, jsou velmi zapotřebí.
5. **Rozvíjet sociální ekonomiku:** Vytvoření právního rámce pro sociální podnikání, podpora jeho potenciálu pro vytváření pracovních míst; definování principů pro fungování sociálních podniků a pro finanční podporu tohoto sektoru z veřejných zdrojů.
6. **Vytvořit opatření, která zajistí stabilní placení výživného na děti.**

¹ Pro účely této zprávy jsou podle kritérií Evropské komise za mladé lidi považovány osoby ve věku od 18 do 29 let. Zdrojem dat v tabulce je Eurostat, nejaktuálnější dostupné informace (navštíveno 18. 5. 2017).

I. Chudoba a sociální vyloučení mladých lidí v České republice: realita skrytá za daty

Nejpalčivější problémy v České republice

- ❖ Předluženost
- ❖ Podmínky na trhu práce
- ❖ Omezená dostupnost bydlení

Předluženost

Předluženost je velmi závažný fenomén: v interní studii provedené pro účely této zprávy 68 % sociálních pracovníků Charity ČR považuje předluženost za znepokojující problém a 28 % z nich za nejvíce znepokojující problém v oblasti chudoby a sociálního vyloučení mladých lidí. Přestože nemáme systematická data o předluženosti na celostátní úrovni, je počet těch, na něž byla uvalena soudní exekuce, jasným ukazatelem (834 000 osob z přibližně 10,5 milionů obyvatel v roce 2016, v celkovém součtu 4,6 milionu exekucí). Uvalení exekuce většinou postihne lidi ve středním věku, ale 0,3 % exekucí bylo uvaleno na mladistvé (do 18 let věku, 13 796 případů) a 6,2 % exekucí bylo uvaleno na mladé lidi ve věku od 18 do 27 let (297 291 případů).² Zkušenosti sociálních pracovníků Charity ČR ukazují, že zadluženost mladých lidí je často způsobena jednáním jejich rodičů, pokud je poskytovaná služba nebo pokuta napsána na dítě/nezletilého. Jedná se typicky o neuhrazení poplatků za komunální služby, pokuty za veřejnou dopravu nebo telekomunikační služby. Předluženost je uváděna jako příčina zhoršeného přístupu k zaměstnání nebo k bydlení. Výzkum prováděný mezi klienty azylových domů odhaluje, že mladí lidé, kteří opouštějí zařízení ústavní péče, jsou vystaveni riziku vzniku zadluženosti, protože postrádají základní znalost zdravých sociálních návyků a jakmile zařízení opustí, nemají dostatečnou podporu, aby se vyhnuli příjmové chudobě.³

Případ z praxe Charity

Devatenáctiletá těhotná žena, která již má jedno dítě, přišla do azylového domu Charity ČR. Její jediný příjem tvořil rodičovský příspěvek a přídatky na dítě. Pochází z rodiny, kde ani její matka, ani nevlastní otec nepracovali a žili ze sociálních dávek hmotné nouze. Klientka porodila své první dítě jako nezletilá a její matka hospodařila s příjmy ze sociálních dávek. Tato mladá žena měla nedoplatky za komunální služby, půjčku a kontokorent. Neměla žádné pracovní zkušenosti a neuměla si zařídit jakoukoli výdělečnou aktivitu, takže své dluhy neplatila pravidelně a ani neplánovala své měsíční výdaje. Pokusila se zaplatit své dluhy z porodného a prostřednictvím uzavření fiktivního sňatku za finanční odměnu. Tímto krokem ale ztratila nárok na sociální dávky a přišla i o bydlení. Děti jsou nyní svěřeny do péče jejich babičky.

(Diecézní charita Brno)

² Česká exekutorská komora, 2017, Velká pětka statistik 2016

³ Berčíková Jana, 2011, Finanční gramotnost uživatelů azylového domu Armády spásy v Brně, <https://theses.cz/id/opaw4e/?furl=%2Fid%2Fopaw4e%2F.lang=en>

Podmínky trhu práce a ochrana příjmu

Sociální pracovníci Charity ČR identifikovali několik skupin mladých lidí, které jsou zvláště znevýhodněné. Jsou to mladé matky samoživitelky, lidé odcházející ze zařízení ústavní péče, osoby ze sociálně vyloučených lokalit, drogově závislí a lidé se zdravotním postižením. Mezi hlavní překážky patří nedostatek pracovních příležitostí, které lze skloubit s péčí o děti, chybějící návyky nutné pro standardní zaměstnání a nízké vzdělání umožňující přístup pouze k nekvalifikované, špatně placené práci. Kuzuistiky získané v rámci tohoto průzkumu poukazují na demotivaci k práci způsobenou nadměrným zadlužením, a to kvůli vysokým srážkám z příjmu v exekucích a v oddlužení. Minimální nezabavitelná částka je 6 154 Kč (pro rok 2017).⁴

Dalším problémem je existence institutu společně posuzovaných osob. Jde o metodu používanou k výpočtu výše dávek hmotné nouze na domácnost. Sociální dávky jsou snižovány, pokud někdo další v domácnosti má „dostatečný“ příjem, a navyšovány podle počtu nezapatřených dětí v domácnosti. Pokud potomek v rodině závislé na sociálních dávkách začne pracovat, a to pravděpodobně za nižší mzdu, potom sociální dávky jeho rodičů budou kráceny. Tento mechanismus demotivuje mladé lidi z domácností v hmotné nouzi, aby pracovali, protože jejich příjem nezlepší materiální situaci rodiny, ani jich osobně. Toto opatření je ve výsledku překážkou k dosažení nezávislosti.

Přístup k systémům podpory příjmu

V současné době mezi systémy podpory příjmů nebo jiných souvisejících dávek dostupných pro mladé lidi patří:

- Minimální příjem (tzn. Systém pomoci v hmotné nouzi)
- Podpora v nezaměstnanosti
- Stipendium
- Příspěvek na bydlení
- Invalidní důchod
- Přídavek na dítě
- Výživné
- Příspěvek na péči

Mladí lidé mohou tyto systémy a dávky využívat, přestože žádné nejsou určeny výlučně pro ně. Některé dávky jsou dostupné pouze po překonání značných formálních i neformálních bariér, například těžkopádných a zdoluhavých administrativních procesů. Obecně platí, že systém pomoci v hmotné nouzi je omezeně dostatečný. To znamená, že pokryje pouze základní potřeby a neumožní pokrýt další potřeby či nečekané výdaje nebo ušetřit peníze. Proces získání dávek je dlouhý a složitý, ale v případě dodatečného příjmu je snadné o ně přijít. Zvláště důležitou roli to hraje ve chvíli, kdy příjemce dávek začíná pracovat. Nezaměstnaní lidé totiž často dostávají nabídky nejistého a nestabilního zaměstnání, takže mohou snadno náhle přijít o práci

Případ z praxe Charity ČR

Martin, mladý uživatel sociálních služeb Charity ČR, má nízké vzdělání a nemá stabilní zaměstnání. Nedávno odešel ze zařízení ústavní péče. Kvůli komplikovaným rodinným vztahům mu chybí pozitivní vzory. Pomáháme mu, aby dokázal převzít odpovědnost za své chování a své dluhy. Občas má tendenci všechno vzdávat. Očekává, že mu pomohou ostatní lidé a stát. Zdráhá se hledat stabilní a legální zaměstnání, protože ví, že po srážkách z případného příjmu na zaplacení dluhů mu nezůstane dost peněz na samostatné bydlení.

Arcidiecézní charita Praha

⁴ Ministerstvo spravedlnosti, 2017, <http://insolventni-zakon.justice.cz/kalkulator-splatek/kalkulacka-vypocet.html>

i o dávky. Zahájení nového pracovního poměru navíc znamená, že do první výplaty je nutno počkat kolem 45 dnů, které bez úspor není možné překlenout. Takové uspořádání systematicky lidi demotivuje od snahy svou situaci změnit a nastoupit do práce.

Přístup k zaměstnání

Podle údajů Eurostatu z roku 2016 činila nezaměstnanost mladých lidí ve věku od 15–29 let 7,1 % a dlouhodobá nezaměstnanost se pohybovala na úrovni 2,1 %. Tato čísla jsou pod průměrem EU (14,7 %, resp. 4,9 %), situace v ČR se tedy jeví jako dobrá. Míra nezaměstnanosti mládeže se ovšem liší v závislosti na regionu a úrovni vzdělání. Strukturální problém lze spatřit u technického středoškolského vzdělávání, zejména učňovského, které není přizpůsobeno aktuálním potřebám trhu práce a má nízkou společenskou prestiž.⁵

Největší problémy spojené s přístupem mladých lidí k zaměstnání jsou:

- Nízká kvalita nebo úroveň vzdělání (předčasné ukončení školní docházky či studia)
- Nedostatek profesních zkušeností
- Srážky z příjmu z důvodu zadluženosti
- Potíž skloubit práci s péčí o dítě

Přenos chudoby

Přenos chudoby na mladé lidi je alarmující skutečností: většina mladých, kteří využívají sociální služby Charity ČR, zažila chudobu a sociální vyloučení již v dětství. Hlavní příčinou chudoby přetrvávající mezi generacemi je, že tito mladí lidé nemají reálnou představu o jiných způsobech života a chybí jim pozitivní vzory, takže ve skutečnosti nevědí, jak svou situaci zlepšit.

Dalším, již zmíněným problémem je zadlužení způsobené jednáním rodičů. K tomu dochází ve specifických případech, kdy je služba nebo pokuta psána na jméno dítěte/nezletilého, ať už se jedná o úhradu za komunální služby, telekomunikační služby či pokuty za veřejnou dopravu, přestože běžně mají tyto dluhy platit rodiče. U rodin postižených chudobou se nedoplatky různého druhu vyskytují relativně často, takže znevýhodněný mladý člověk se mnohdy může z těchto důvodů ocitnout zadlužený. Kvůli špatně nastavenému systému je tak pro něj nemožné vyjít z bludného kruhu.

⁵ Euractiv, 2015, Nezaměstnanost mladých v EU a v České republice, <http://euractiv.cz/factsheet/obchod-a-export/nezamestnanost-mladych-v-ceske-republice-000125/>

Mladí bezdomovci

Přibližně 68 500 lidí v České republice žije bez přístřeší a asi 119 000 lidem hrozí ztráta bydlení, protože mají nejisté nebo nevhodné/substandardní bydlení.⁶ Kromě starých osaměle žijících lidí patří k nejvíce ohroženým skupinám domácnosti rodičů samoživitelů a ty, jejichž členové jsou dlouhodobě nezaměstnaní.⁷ Rovněž lidé opouštějící zařízení ústavní péče jsou velmi náchylní ke ztrátě bydlení.⁸ Mezi hlavní příčiny složitosti přístupu k bydlení v České republice patří předchozí masivní privatizace obecního bytového fondu, deregulace nájemného, nucený přesun určitých skupin obyvatel do substandardního bydlení a vytvoření sociálně vyloučených lokalit.

Kromě výše uvedených skupin, mezi něž také patří mladí lidé, ukazují poskytovatelé sociálních služeb na skutečnost, že i další skupiny mladých lidí mají problém se získáním bydlení. Jedná se o drogově závislé, oběti domácího násilí nebo osoby, které mají ve svých rodinách vážné konflikty.⁹ Sociální pracovníci Charity ČR, kteří se účastnili sběru dat pro tuto zprávu, zmiňovali následující překážky přístupu ke standardnímu bydlení pro mladé lidi využívající jejich služby:

- nedostupnost bydlení poskytovaného obcemi;
- příliš vysoká cena soukromě pronajímaných bytů;
- nemožnost ušetřit dostatek peněz na úhradu kaucí;
- neochota některých majitelů nemovitostí pronajímat byt osobám romského původu, rodičům samoživitelům s více dětmi a lidem přicházejícím z azylových domů nebo substandardních forem bydlení.

Tuto situaci by mohl změnit Zákon o sociálním bydlení, který předložila vláda, ale dosud nebyl přijat. Tento zákon by zaručoval přiměřené a dostupné bydlení těm, kteří nemají přístup k nájemnímu bydlení za současných tržních podmínek.

Případ z praxe Charity ČR

Na trhu je velmi málo obecních bytů. Lidé na ně musí čekat několik let, takže jim zbývá jen možnost soukromého nájemního bydlení. Překážkou často bývá nepřiměřeně vysoká kauce. Pokud by lidé, kteří využívají naše služby, zkoušeli na ni ušetřit peníze, museli by v azylovém domě zůstat po dobu dvou let nebo by každý měsíc museli ušetřit 2 000 Kč, což je nad jejich možnosti. Tento problém je systémový, postihuje mnoho lidí využívajících naše služby.

Sociální pracovník Charity ČR, Diecézní charita ostravsko-opavská

⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2016, *Vyhodnocení průzkumu řešení bezdomovectví v obcích s rozšířenou působností*, http://www.mpsv.cz/files/clanky/24488/Vyhodnoceni_pruzkumu_reseni_bezdomovectvi_v_obcich_s_rozsirenou_pusobnosti.pdf

⁷ Ministerstvo pro místní rozvoj, 2011, *Koncepce bydlení ČR do roku 2020*

⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí 2013, *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*, <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf>

⁹ Lindovská Eliška (ed.), 2017: *Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení: analýza a komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České republice*, <http://dokumenty.osu.cz/fss/publikace/zpusoby-reseni-bezdomovectvi-a-vyloucení-z-bydlení.pdf>

Mladí rodiče samoživitelé

Český statistický úřad považuje rodiče samoživitele za jednu ze skupin, která je nejvíce ohrožena chudobou a sociálním vyloučením. V každé sedmé české rodině figuruje pouze jeden rodič, z nichž 90 % jsou matky samoživitelky a 35 % z nich zažívá příjmovou chudobu.¹⁰ Charita ČR ve spolupráci s fondem Renovabis a agenturou IBRS¹¹ nedávno připravila studii finanční situace rodin s nezaopatřenými dětmi. Zvláštní pozornost byla věnována mladým matkám do 30 let věku. Potvrdilo se, že mladé matky samoživitelky mají finanční potíže mnohem častěji než jiní rodiče – třetina z nich má vážné potíže uspokojit potřeby své rodiny ze svého měsíčního rozpočtu. 56 % má alespoň jednu půjčku nebo jiný typ dluhu a každá třetí žena v této situaci uvádí, že splácení dluhů pro ni představuje velký problém. Více než polovina matek samoživitelek si nemůže dovolit týdenní dovolenou v cizině či úhradu nečekaných výdajů ve výši 10 000 Kč. 37 % z nich uvádí, že nemůže investovat do zlepšení svého bydlení.

Nabídka trhu práce je pro matky samoživitelky omezená. Sociální pracovníci Charity ČR upozorňují na nedostatek pracovních příležitostí, které by byly slučitelné s výchovou malých dětí – zejména pro matky s nižším vzděláním a bez praxe. Mateřské školy jsou navíc často nedostupné – ve veřejných školkách není dost míst a soukromá zařízení nebo jiné formy delegované péče o dítě jsou drahé.

Významnou příčinou chudoby matek samoživitelek jsou problémy s placením výživného. Tyto příspěvky jsou vypočteny na základě příjmu druhého rodiče a věku a počtu dětí v domácnosti. Skutečné potřeby dětí nebo příjem matky jsou vedlejší.¹² V přibližně 40 % případů výživné není placeno řádně a jeho vymáhání je většinou neúspěšné, což ohroženým rodinám způsobuje značné problémy.¹³ V roce 2017 měl vstoupit v platnost Zákon o zálohovaném výživném, aby došlo ke snížení negativního dopadu popisovaného jevu, zákonodárci ho ale neschválili. Podle návrhu zákona měly mít nárok na tuto formu podpory rodiny, kde výživné není řádně vypláceno, jejichž příjmy nepřesáhnou 2,7 násobek životního minima. Stát by pak výživné zpětně vymáhal od rodiče, kterému bylo vyměřeno.¹⁴

¹⁰ Dubská Drahomíra, 2015, Sama s dětmi, <http://www.statistikaamy.cz/2015/03/sama-s-detmi/>

¹¹ International Business & Research Services (společnost zaměřená na marketingový výzkum a výzkum veřejného mínění), odkaz na studii na straně 2

¹² Příspěvky.cz, 2017, Výživné v roce 2017, <https://www.prispevky.cz/kalkulacky/vyzivne-alimenty-vypocet>

¹³ Asociace neúplných rodin, 2016, <https://www.asociaceneuplnychrodin.cz/neuplna-rodina/alimenty-neplati-40-procent-rodicu-pomahaji-i-exekutori/>

¹⁴ Ministerstvo sociálních věcí, 2017, <http://www.mpsv.cz/cs/30082>

Práva, k nimž mají mladí znevýhodnění lidé ztížený přístup

- ❖ Právo na práci
- ❖ Právo na bydlení

Mladí lidé se znevýhodněním mají v České republice potíže se zajištěním svého práva na práci a na bydlení.

Pokud jde o právo na práci, ohrožené skupiny mladých lidí jsou ty, které postrádají adekvátní vzdělání, které by podpořilo jejich vstup na trh práce, ale také návyky a dovednosti potřebné pro zaměstnání, jako je schopnost řízení času a sebedisciplína. Velkou překážkou, na kterou sociální pracovníci Charity ČR v průzkumu upozorňovali, jsou navíc již zmiňované vysoké srážky z příjmu při exekucích, což znemožňuje, aby se životní situace člověka skrze řádné legální zaměstnání zlepšila. Mladí lidé v těchto situacích tak nemají možnost získat pracovní zkušenosti, které by zhodnocovali v pozdějším životě.

Co se týče práva na bydlení, jak už bylo popsáno, pro chudé a sociálně vyloučené skupiny je komerční nájemní bydlení finančně nedostupné. Další významnou překážkou je přetrvávající neochota některých majitelů nemovitostí pronajímat byt osobám romského původu, rodičům samoživitelům s více dětmi a lidem přicházejícím z azylových domů nebo substandardních forem bydlení. Dále je potřeba zmínit nedostatek následného bydlení pro ty, kdo odcházejí ze zařízení ústavní péče, což komplikuje plnou integraci těchto osob do společnosti, a fakt, že lidé zadlužení vůči obci jsou vyloučeni ze systému obecního bydlení. Souhra všech těchto okolností znamená pro mladé lidi bez domova nebo v bytové nouzi mnohdy nepřekonatelné překážky v přístupu k přiměřenému a důstojnému bydlení.

Ratifikace a implementace Evropské sociální charty ve vztahu k mladým lidem

Česká republika podepsala a ratifikovala Evropskou sociální chartu v roce 1961. Země také v roce 1996 podepsala Revidovanou Evropskou sociální chartu, ale zatím ji **neratifikovala**.

Česká republika však ratifikovala [Dodatkový protokol](#) upravující Systém kolektivních stížností. Ten umožňuje parlamentu a občanské společnosti účinně monitorovat plnění závazků a naplňování základních sociálních práv.

Více informací o ujednáních, která Česká republika přijala, lze najít [zde](#).

Informativní přehled: [Česká republika a Evropská sociální charta](#)

Jak účinné jsou v ČR strategie na boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení mladých lidí?

Opatření, která mají pozitivní vliv

Opatření	Odůvodnění
Záruka pro mladé	Záruka pro mladé existuje od roku 2015. Přestože vytvořila významný krok v zacílení podpory mladých lidí k brzké integraci na trh práce, je příliš brzy na to hodnotit její skutečný dopad.
Vzdělávací politika na prevenci předčasného opouštění vzdělávacího systému	Vláda vytvořila v rámci Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020 tzv. Akční plán inkluzivního vzdělávání. Snahou těchto opatření je vytvářet rovné a pozitivní podmínky pro každého žáka s přihlédnutím k jeho individuálním potřebám. Tuto strategii lze považovat za opatření bojující proti předčasnému odchodu ze vzdělávacího systému u znevýhodněných mladých lidí. Na vyhodnocování celospolečenských dopadů těchto opatření je však ještě brzy.

Opatření mající omezený dopad

Následující opatření mají omezený dopad na boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení mladých lidí:

Opatření	Odůvodnění
Přístup k finančně dostupnému bydlení	Vláda zatím nevybudovala nástroje, které by zajistily dostupné bydlení – chybí ucelená strategie kontroly obcí nad výší nájmu, sociální bydlení a další opatření.
Neformální vzdělávání a občanská participace	Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020 ¹⁵ se zaměřuje na ohrožené skupiny mladých lidí (ty, kterých se týká tato zpráva) pouze velmi omezeně. Tento dokument zahrnuje <i>Zaměstnání a zaměstnatelnost a Podporu začlenění dětí a mládeže s omezenými příležitostmi</i> , ale popisovaná opatření jsou velmi obecná.
Přístup k finančně dostupným službám péče o děti	Garance místa ve školce byla zavedena v září 2017, zatím se však týká pouze dětí ve věku od 4 let.

¹⁵ <http://www.msmt.cz/mladez/narodni-strategie-pro-mladez>

Příklad efektivního opatření nebo programu ve vztahu k mladým lidem

Obecní vyhlášky omezující provoz heren

Dříve nedostatečně regulovaný hazardní byznys, rozmáhající se především ve čtvrtích, které trápí sociální problémy, vytvářel rizikové prostředí a přitahoval lidi žijící v chudobě ke snahám zvýšit svůj příjem hazardními hrami, což je pro dospívající a mladé lidi obzvláště ohrožující příklad.

V roce 2013 Ústavní soud rozhodl, že obecní úřady mají právo regulovat nebo zakázat provoz heren na svém území. Následně množství municipalit přistoupilo k takové regulaci, což vytvořilo bezpečnější městské prostředí a omezilo riziko rozvoje závislosti na hazardu, která rovněž často vede k zadlužení.

Příklad negativního opatření nebo programu ve vztahu k mladým lidem

V roce 2012 se kompetence k vyplácení nepojistných sociálních dávek přesunula z obecních úřadů na Úřady práce. To vedlo k přetížení Úřadů práce a následně ke komplikacím a ke zpoždování vyplácení dávek. Dalším negativním důsledkem bylo, že obce ztratily přehled o příjemcích dávek na svém území, čímž se zkomplikovalo poskytování dalších služeb těmto občanům.

Ve vztahu k mladým lidem toto znamená, že přetížení pracovníci Úřadů práce nemají čas na individuální přístup a na skutečné, personalizované kariérní poradenství, které by nezaměstnaným mladým lidem pomohlo najít vhodné zaměstnání.

Využití Evropských fondů a dalších opatření v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení mladých lidí

Evropský sociální fond (ESF) přispívá k omezení chudoby a sociálního vyloučení mladých lidí. Mnoho sociálních služeb, včetně těch, které provozuje Charita ČR, je financováno nebo kofinancováno z ESF. Tyto služby pomáhají uživatelům služeb, včetně mladých lidí, pokrýt své základní potřeby a podporují je v hledání zaměstnání. Avšak cíle (naplnění indikátorů), které musí mnoho projektů financovaných z ESF naplnit, jsou nerealisticky vysoké, což snižuje pozitivní dopad dané služby (např. sociální pracovník musí spolupracovat s více klienty a tak má méně času na každého z nich, nebo se musí zkrátit maximální možná doba pobytu v azylovém domě a v důsledku toho uživatelé služby nemají dostatek času na vyřešení své nepříznivé situace). Relativně krátká doba podpory z ESF rovněž komplikuje udržitelnost projektů/služeb.

Poskytování sociálních služeb je považováno za hospodářskou (ekonomickou) aktivitu v režimu veřejné podpory. Pro větší poskytovatele, jako je Charita ČR, to znamená překážku v čerpání prostředků z ESF v případech, na které se vztahuje tzv. de minimis (regulace na ochranu hospodářské soutěže). To omezuje rozvoj směrem k poskytování komplexnějších služeb, které by měly dopad zejména v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení mladých lidí.

Příklad efektivního programu financovaného z ESF, který měl pozitivní dopad na omezení chudoby a sociálního vyloučení u mladých lidí nebo na mezigenerační přenos chudoby

Most k integraci (Oblastní charita Most), projekt na podporu sociálního začlenění a odstranění bariér na trhu práce, byl realizován v letech 2013–15 v Severních Čechách, v regionu s vysokou nezaměstnaností. Cílovou skupinou projektu byli mladí lidé do 25 let a lidé ve věku od 50 let výše s kumulativním znevýhodněním na trhu práce. Účastníci se rektutovali zejména z řad uživatelů služeb Charity. Mnoho z nich byli příslušníci menšin a obyvatelé sociálně vyloučených lokalit. Celkem bylo podpořeno 60 osob. První fáze projektu byla zaměřena na podporu motivace a na balanční diagnostiku (evaluace silných a slabých stránek uchazečů o zaměstnání). V druhé fázi účastníci prošli rekvalifikačními kurzy s přihlédnutím k požadavkům lokálních zaměstnavatelů (zejména zahradnické práce, těžký průmysl a sociální služby). Během 3. fáze byli pak někteří účastníci zaměstnáni na dotových pracovních místech na 1 rok, jiní našli běžné pracovní místo. Psychologická podpora, motivační aktivity a poradenství byly účastníkům poskytovány během celého projektu.¹⁶

¹⁶ O projektu: <http://www.charita.cz/o-charite/adresar/?s=most-k-integraci#directory-detail>

Další fond EU, který přispívá k omezování chudoby a sociálního vyloučení mladých lidí, je **Fond evropské pomoci nejchudším osobám** (FEAD). Charita ČR z tohoto fondu poskytuje potřebným potravinovou a materiální pomoc. V programu FEAD I pomoc čerpalo téměř 200 000 lidí, hodnota poskytnuté pomoci pak činila kolem 44 milionů Kč. Balíčky s potravinami a balíčky s hygienickými potřebami (dva druhy: pro lidi bez domova a pro děti) byly vydávány anonymně a rychle (v případech náhlé potřeby). Dobrá kvalita komodit v balíčcích přispěla ke zlepšení výživy a hygieny příjemců. V mnoha případech bylo obdržení pomoci z programu FEAD začátkem dlouhodobé spolupráce s Charitou, a tak i cestou k celkovému zlepšení životní situace daného jedince.

Hlavní slabinou programu je, že někteří uživatelé si na tento typ pomoci velmi rychle zvykají a očekávají, že ji budou dostávat pravidelně. To může snížit jejich motivaci k hledání práce nebo jiným snahám o zlepšení své životní situace. Sociální pracovníci se tedy snaží vést uživatele k tomu, aby peníze ušetřené díky potravinové a materiální pomoci spořili na budoucí potřeby (např. na kauci k pronájmu bytu, na nečekané výdaje aj.).

2. Odpověď Charity: co děláme proti chudobě a sociálnímu vyloučení mladých lidí

Charitní sociální podnik (Diecézní charita Plzeň)

Popis

Tento sociální podnik nabízí služby v oblasti lesnictví, zahradnictví a veřejných služeb. Cílem je zajistit stabilní pracovní příležitosti pro ty, jejichž šance na uplatnění na pracovním trhu jsou velmi omezené kvůli nedostatku potřebných schopností a návyků a dlouhodobé nezaměstnanosti.

Problém, na nějž reaguje

Dlouhodobá nezaměstnanost sociálně vyloučených lidí

Výsledky

Sociální podnik uzavřel s městem Plzeň na zajišťování údržby městské zeleně. Od roku 2016 bylo zaměstnáno 10 lidí, z nichž 7 se úspěšně zapojilo a připravuje se na vstup na otevřený trh práce.

Inovativnost a faktory úspěchu

Funkční spolupráce mezi městem, sociálním podnikem a zaměstnanci vytváří udržitelný model zaměstnávání znevýhodněných lidí.



Foto: Jindřich Štreit

Sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Popis



Foto: Jindřich Štreit

Tuto sociální službu užívají rodiny, včetně těch s jedním rodičem, v těžkých životních situacích. Cílem je rozvíjení schopností v rodičovství, hospodaření v domácnosti a doprovázení při obstarávání dalších potřeb. Tato služba je poskytována v domácnostech uživatelů a je bezplatná. Tuto službu poskytují Charity ve všech arcidiecézích a diecézích v České republice.

Problém, na nějž reaguje

Rodiče žijící v chudobě a sociálním vyloučení (nebo jinak rizikově) často postrádají rodičovské dovednosti a je pro ně obtížné poskytnout dětem potřebnou péči.

Výsledky

V roce 2016 službu užívalo téměř 2,5 tisíce rodin.

Inovativnost a faktory úspěchu

Sociálně-aktivizační služby patří mezi služby sociální prevence. Sociální pracovníci nevykonávají věci za uživatele, ale naopak je vedou k autonomii a k aktivaci jejich vlastních kompetencí a zdrojů. Služba nepracuje pouze s jedincem, ale s rodinou jako celkem, což umožňuje komplexní přístup.

3. Doporučení, jak řešit popsané problémy

Doporučení 1: Zavést opatření umožňující zvládat zadlužení s ohledem na chudobu a přístup na trh práce

➤ Řešený problém:

Strukturální bariéry, které demotivují předlužené lidi pracovat

➤ Ministerstvo nebo instituce, která mohou doporučení realizovat:

Ministerstvo spravedlnosti

➤ Hlavní argumenty na podporu tohoto opatření:

Zaměstnaný dlužník by měl vždy disponovat takovými finančními prostředky, které zajistí důstojný život jemu a jeho rodině. Proto doporučujeme zvýšení ochrany příjmu při exekuci i oddlužení. Minimální nezabavitelná částka by se měla rovnat nejméně součtu normativních nákladů na bydlení a životního minima (nikoli 2/3 této částky, jako je tomu nyní).

Vysoké srážky ze mzdy jsou často překážkou zaměstnání, zadlužení lidé pak přestávají pracovat nebo se uchylují k práci načerno, což také znamená, že neodvádí daně z příjmu a odvody na sociální pojištění. To má negativní dopad nejen na ně samotné, ale i na stát. Vede to k hlubokému sociálnímu vyloučení a dluhové pastí.

➤ Strategický rámec:

Toto opatření se týká Cíle 1.2 z dokumentu Cíle udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals [SDGs]) „snížit alespoň na polovinu podíl mužů, žen a dětí všech věkových kategorií žijících v chudobě, ve všech jejich dimenzích podle národních definic“.

➤ Jak může Evropská komise podpořit toto opatření:

Doporučujeme Evropské komisi, aby problém předluženosti jednotlivců vzala za jednu ze svých priorit. Pro Charitu ČR je tento problém klíčovým tématem, jímž se zabýváme v naší advokační činnosti a víme rovněž, že fenomén masového předlužování je přítomen nejen v ČR, ale také v jiných evropských zemích, zejména z bývalého východního bloku. Kromě preventivních opatření, která mají snižovat riziko vzniku předlužení, rovněž prosazujeme ochranu základních práv dlužníků při vymáhání dluhů (zejména práva na majetek a práva na soukromí) a dostupnost institutu oddlužení.

Doporučení 2: Zajistit plnou ochranu dětí a nezletilých před vznikem zadlužení a před exekucí

➤ Řešený problém:

Zadluženost mladých lidí způsobená jednáním jejich rodičů

➤ **Ministerstvo nebo instituce, která mohou doporučení realizovat:**

Ministerstvo spravedlnosti; Ministr pro lidská práva, rovnost a legislativu

➤ **Hlavní argumenty na podporu tohoto opatření:**

Zadlužení z příčin, které děti a nezletilí nemohou ovlivnit, je zjevně nelogické a neetické.

Pokud člověk vstoupí do období mladé dospělosti zadlužený, jeho šance na zlepšení životní situace jsou nízké.

Mladí lidé by měli být chráněni před zadlužením v době, kdy jsou nezletilí a jsou v pozici závislého dítěte. Takto vzniklé dluhy by měly být vymáhány od rodičů, kromě těch, které způsobí nezletilý vlastním jednáním.

➤ **Strategický rámec:**

Revidovaná Evropská sociální charta (Článek 17 – právo dětí a adolescentů na sociální, právní a ekonomickou ochranu)

Rozhodnutí Ústavního soudu z 15. srpna 2017 stanovující, že vymáhání místních poplatků od nezletilých je protiústavní.¹⁷

Snahy ombudsmanky zakročit proti fenoménu zadlužování dětí a nezletilých, zejména u dluhů způsobených nedoplatky za telekomunikační služby.¹⁸

➤ **Jak může Evropská komise podpořit toto opatření:**

Zdůrazňovat právo na ochranu založenou na doporučení Evropské komise „Investice do dětí: východisko z bludného kruhu znevýhodnění“ (2013).

Doporučení 3: Zabránit demotivaci mladých lidí k ekonomické aktivitě způsobené institutem společně posuzovaných osob při výpočtu dávek hmotné nouze

➤ **Řešený problém:**

Demotivace mladých lidí pracovat v situaci, kdy je domácnost závislá na sociálních dávkách hmotné nouze

➤ **Ministerstvo nebo instituce, která mohou doporučení realizovat:**

Ministerstvo práce a sociálních věcí; Ministr pro lidská práva, rovnost a legislativu

¹⁷ <https://www.usoud.cz/aktualne/ustanoveni-zakona-o-mistnich-poplaccich-ktete-nezletilym-ukladalo-poplatkovou-povinnost-za/>

¹⁸ <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2016/rodice-nesmi-zadluzovat-sve-deti/>

➤ **Hlavní argumenty na podporu tohoto opatření:**

Výpočet sociálních dávek na základě materiální situace osob zahrnutých do společného posuzování je překážkou, která brání mladým lidem ze znevýhodněného prostředí v přístupu na trh práce (jak bylo popsáno v oddílu „Podmínky trhu práce a ochrana příjmu“). Tím se rovněž komplikuje možnost vytvořit si pracovní návyky a získat dlouhodobé, stabilní zaměstnání a schopnost samostatného hospodaření.

Doporučujeme, aby byl ze společného posuzování automaticky vyňat příjem osob, jejichž legitimním zájmem je finanční nezávislost.

➤ **Strategický rámec:**

Evropská sociální charta, článek 1: „Každý musí mít příležitost získat prostředky ke svému živobytí prací, kterou si svobodně zvolí.“

Toto opatření koresponduje s Cílem 8.6 Cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals [SDGs]) „do roku 2020 podstatně snížit podíl mladých lidí, kteří nepracují ani nestudují“.

➤ **Jak může Evropská komise podpořit toto opatření:**

Zdůrazňovat právo na ochranu zakotvenou v Evropské sociální chartě.

Doporučení 4: Vytvořit efektivní politiku, která zajistí přístup k dostupnému bydlení pro všechny

➤ **Řešený problém:**

Bezdomovectví, bydlení v substandardních podmínkách

➤ **Ministerstvo nebo instituce, která mohou doporučení realizovat:**

Ministerstvo práce a sociálních věcí; Ministerstvo pro místní rozvoj; obce

➤ **Hlavní argumenty na podporu tohoto opatření:**

Prvořadně důležité je zastavit rozprodej obecního bytového fondu a naopak začít jeho kapacitu navyšovat. Zákon o sociálním bydlení by měl být přijat v co nejbližším termínu. Do tohoto zákona doporučujeme přidat oproti poslední předkládané verzi následující principy:

- Povinnost obcí poskytovat sociální bydlení, s dostatečnou podporou státu. Konkrétní pravidla by měla být adaptována pro obce různé velikosti (například zakotvit způsob spolupráce mezi většími, zastřešujícími obcemi a malými obcemi).
- Právo nájemníků v sociálním bydlení vybrat si poskytovatele navázaných sociálních služeb (např. aby se zachovala spolupráce se sociálním pracovníkem z předchozí doby).
- Žádné časové omezení pro nové zažádání o sociální bydlení v případě jeho ztráty.

Velká většina sociálních pracovníků v našem průzkumu uvádí nedostupnost vhodného bydlení jako jednu z hlavních překážek v úniku z chudoby a sociálního vyloučení. Zajištění cenově dostupného, důstojného a stabilního bydlení rodinám má potenciál významně snížit riziko mezigeneračního přenosu chudoby a sociálního vyloučení.

➤ **Strategický rámec:**

Koncepce sociálního bydlení ČR 2015–2025

Revidovaná Evropská sociální charta (článek 31 – Právo na bydlení)

Toto opatření koresponduje s Cílem 11.1 Cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals [SDGs]) „zajistit všem přístup k odpovídajícímu, bezpečnému a cenově dostupnému bydlení (...)“.

➤ **Jak může Evropská komise podpořit toto opatření:**

Zdůrazňovat potřebu přijetí Zákona o sociálním bydlení jako prioritu v rámci procesu Evropského semestru, založenou na Specifických doporučeních (Country Specific Recommendations) z února 2017.¹⁹

Doporučení 5: Rozvíjet sociální ekonomiku

➤ **Řešený problém:**

Dlouhodobá nezaměstnanost znevýhodněných skupin, mezi jinými matek samoživitelek

➤ **Ministerstvo nebo instituce, která mohou doporučení realizovat:**

Ministerstvo práce a sociálních věcí; Ministerstvo financí; Ministerstvo průmyslu a obchodu; Ministr pro lidská práva, rovnost a legislativu

➤ **Hlavní argumenty na podporu tohoto opatření:**

V České republice je potřeba vytvořit právní rámec pro sociální podniky a principy jejich činnosti, jako je reinvestování zisku, fungování pro sociálně prospěšné účely nebo zaměstnávání lidí znevýhodněných na trhu práce, stejně jako pro způsoby (zejména) finanční podpory těchto podniků.

Znevýhodnění lidé mají na trhu práce omezené příležitosti a často čelí prekérním pracovním podmínkám. Kvalitní zaměstnání v sociálním podniku může podpořit jejich sociální začlenění a zlepšit jejich šance na otevřeném trhu práce.

➤ **Strategický rámec:**

Z75/16 Věcný záměr zákona o sociálním podnikání²⁰

Toto opatření koresponduje s Cílem 8.5 Cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals [SDGs]): „do roku 2030 dosáhnout plné a produktivní zaměstnanosti a zajistit důstojnou práci pro všechny ženy a muže, včetně mladých lidí a osob se zdravotním postižením, a zajistit stejnou odměnu za rovnocennou práci.“

¹⁹ European Commission, 2017, *European Semester Country Report – Czech Republic*, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-czech-en_1.pdf.

²⁰ <http://www.komora.cz/pro-podnikani/legislativa-a-normy/pripominkovani-legislativy/nove-materialy-k-pripominkam/75-16-vecny-zamer-zakona-o-socialnim-podnikani-t-20-4-2016.aspx>

➤ **Jak může Evropská komise podpořit toto opatření:**

Pokračovat ve finanční podpoře sociálního podnikání prostřednictvím Evropského sociálního fondu a dále upevňovat tuto podporu. Rovněž je potřeba upravovat podmínky, aby nebylo čerpání znemožněno poskytovatelům sociálních služeb (např. již zmiňovaný režim de minimis a nerealisticky vysoké cíle a požadavky).

Doporučení 6: Vytvořit opatření, která zajistí stabilní vyplácení výživného na děti

➤ **Řešený problém:**

Chudoba rodičů samoživitelů (což jsou ve valné většině ženy) spojená s problémy s vyplácením výživného od druhého rodiče

➤ **Ministerstvo nebo instituce, která mohou doporučení realizovat:**

Ministerstvo práce a sociálních věcí; Ministerstvo spravedlnosti; Ministr pro lidská práva, rovnost a legislativu

➤ **Hlavní argumenty na podporu tohoto opatření:**

Vidíme prostor ke zlepšení v oblasti prevence konfliktů mezi rodiči. Zvýšení dostupnosti mediace a manželského poradenství, stejně jako rozvíjení v současnosti testované tzv. Cochemské praxe²¹ u rozvodových řízení, může pozitivně ovlivnit i situaci v oblasti vyplácení výživného na děti.

➤ **Strategický rámec:**

Doporučení Evropské komise „Investice do dětí: východisko z bludného kruhu znevýhodnění“ (2013).

²¹ Více o Cochemské praxi zde:

<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/rodina-ditete-se-zdravotnim-postizenim/cochemska-praxe.shtml>

Upozornění

Informace uvedené v této publikaci nutně neodrážejí oficiální stanoviska Evropské komise.

Caritas Europa si vyhrazuje právo nebýt zodpovědná za přesnost a kompletnost informací v této publikaci. Odpovědnost za případné škody způsobené využíváním uvedených informací, včetně jakékoli informace, která je nepřesná nebo nesprávná, bude tedy odmítnuta.



Tato publikace obdržela finanční podporu od Programu Evropské Unie pro zaměstnanost a sociální inovaci „EaSI“ (2014-2020).

Pro další informace navštivte stránku:
<http://ec.europa.eu/social/easi>